

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

کار و انفاق دو ابزار مهم اعتلای اقتصادی

دکتر علی غضنفری

استادیار دانشگاه علوم و معارف قرآن کریم

چکیده

کار و تلاش و نیز اعطا بخشی از درآمد بین بینوایان، در یاری انسان برای رسیدن به سعادت دنیا و آخرت موثر است. کار موجب افزایش درآمد شخصی و بالارفتن رشد اقتصادی جامعه می شود و توجه به تهیدستان، حس نوع دوستی انسان را تقویت می بخشد و مانع بلوکه شدن سرمایه می شود. پس هدف از کار تولید ثروت و هدف از انفاق همدردی با انسان ها و جلوگیری از تجمع ثروت است و این دو در بالارفتن تولید ملی و رشد اقتصادی جامعه موثر خواهند بود.

آنچه این مقاله در پی آن است، بیان اهمیتی است که اسلام به این دو رکن مهم اقتصادی یعنی دخل و خرج داده است.

کلید واژه: کار، انفاق، اقتصاد، تولید، مصرف.

اهمیت کار و تلاش از منظر قرآن و حدیث

توجه به کار و تلاش از دستورات اکید اسلام است. این مهم نه تنها در رفع نیازهای معیشتی و دنیوی انسان مؤثر است، در نیل به سعادت اخروی او نیز تأثیر بسزائی دارد. چه اینکه ابلیس و نفس اماره بر شخص بیکار تسلطی بیشتر دارند و لذا او در معرض فریب افزونتری است. انسانی که مشغول انجام کاری است و فعالیتی فکری یا عملی انجام می دهد، در مقایسه با شخص فارغ و بیکار، زمینه ای نسبتاً نامساعد برای تسلط شیطان در خود ایجاد کرده است. ابوفراس نقل کرده است: نفس را اگر مشغولش نکنی، او تو را مشغول می کند. نَفْسُكَ اِنْ

لَمْ تَشْغَلْهَا شَغَلَتْكَ.. تنبیه الخواطر - جلد ۲ - صفحه ۱۳۴.

از سوی دیگر اسلام به شدت با فقر مخالف است، آن را رذیله شمرده و مورد نکوهش قرار داده و راه هائی برای زوال آن ارائه می کند. به همین خاطر کمک به فقراء و تهیدستان جایگاهی والا در قرآن کریم و احادیث نبوی و علوی و ولوی به خود اختصاص داده است .

علاوه اینکه، یکی از اصول سلامت جامعه و استقلال آن و عدم اتکای به قدرت های شیطانی جهانی، داشتن اقتصادی سالم است. اقتصادی که رفاه عامه ی مردم را تامین کند و حوائج و نیازها را برای همه اقشار جامعه مخصوصاً فقراء و مستمندان به سادگی تأمین نماید .

ملتی که ثروت خود را می فروشد و در عوض ریز و درشت نیازهای ضروری خویش را از بیگانگان تامین می کند ، نمی تواند ادعای استقلال کند . چنین ملتی می بایست آراء و نظریات سیاسی و اقتصادی خود را برای اجراء به امضای بیگانگان برساند.

البته قطع ارتباط با خارج از مرزها و هرز دادن سرمایه های مملکت برای تهیه صنایعی که محصولات آنها بمراتب ارزانتر تهیه می شود، مورد نظر نیست ولی به هر حال استقلال اقتصادی می بایست مورد توجه جدی قرار گیرد.

اهمیت کار

احتمال اغوای انسان ، مخالفت با فقر ، سلامت جامعه و استقلال آن ، باعث گشته است دین اسلام معضل **بیکاری** را مهم شمرده و دستورات واضحی بر طرد این رذیله و لزوم کار و فعالیت داشته باشد .

اینک به گوشه ای از این دستورات توجه کنید:

۱ - جهاد

کار همانند جهاد در راه خداوند است. رسول خدا صلی الله علیه وآله می فرماید: تلاشگر برای خانواده همانند مجاهد در راه خداست.

أَلْكَادُ عَلَى عِيَالِهِ كَالْمُجَاهِدِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ. مستدرک الوسائل - جلد ۱۳ - صفحه ۵۵.

امام کاظم علیه السلام می فرماید: کسی که روزی را از طریق مشروع به دست آورد تا برای خود و اهل خویش مصرف نماید، همانند جهادگر در راه خداوند است.

مَنْ طَلَبَ هَذَا الرِّزْقَ مِنْ حِلِّهِ لِيَعُودَ بِهِ عَلَى نَفْسِهِ وَ عِيَالِهِ كَانَ كَالْمُجَاهِدِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ. وسایل الشیعه - جلد ۱۲ - صفحه ۱۱.

۲ - تقویت خرد

کار موجب افزایش خرد انسان می‌شود. یعنی منطق عقلانی انسان با کار افزایش می‌یابد، چون وی دسترنج خود را نتیجه منطقی عمل خویش می‌بیند، برخلاف آنکه بادآورده ثروتی به‌دست آورده که وی از چنین منطق استواری برخوردار نیست. امام صادق علیه السلام می‌فرماید: تجارت عقل را زیاد می‌نماید.

التَّجَارَةُ تَزِيدُ فِي الْعَقْلِ. وسایل الشیعه - جلد ۱۲ - صفحه ۴.

۳ - یار دین

کار و فعالیت اقتصادی رفیق و همکار دیانت انسان است. امام صادق علیه السلام می‌فرماید: طلب روزی را از راه حلال ترک مکن که آن یآوری برای تو در دینت می‌باشد. لا تَدَعُ طَلَبَ الرِّزْقِ مِنْ حِلِّهِ فَإِنَّهُ عَوْنٌ لَكَ عَلَى دِينِكَ. وسایل الشیعه - جلد ۱۲ - صفحه ۲۰.

۴ - اثر اخروی

کار تنها جنبه دنیوی ندارد. رسول خدا صلی الله علیه وآله می‌فرماید: عبادت هفتاد جزء دارد که برترین آنها طلب حلال است.

الْعِبَادَةُ سَبْعُونَ جُزْءً أَفْضَلُهَا طَلَبُ الْحَلَالِ. وسایل الشیعه - جلد ۱۲ - صفحه ۱.

سیره عملی پیشوایان

امام صادق از قول پدر بزرگوار خود علیهما السلام می‌فرماید: خداوند پیامبری را مبعوث نکرده مگر اینکه زارع و کشاورز بوده است و تنها ادريس خياط بود.

مَا بَعَثَ اللَّهُ نَبِيًّا إِلَّا زَارِعًا إِلَّا إِدْرِيسَ فَإِنَّهُ كَانَ خِيَّاطًا. مستدرک الوسایل - جلد ۱۳ - صفحه ۲۶.

زید شحام از امام صادق علیه السلام روایت می‌کند که: حضرت امیر علیه السلام هزار بنده را از ثروتی که از بازوی خویش به‌دست آورده بود، آزاد کرد. وسایل الشیعه - جلد ۱۲ - صفحه ۲۲.

شیبانی می‌گوید: امام صادق علیه السلام را دیدم که بیل به‌دست داشت و مشغول کار بود و عرق از پشت وی می‌ریخت. عرض کردم: به من اجازه بده تا این کار را من انجام دهم ، اما او فرمود: دوست دارم مرد در طلب معیشت به گرمای آفتاب اذیت شود .

إِنِّي أَحِبُّ أَنْ يَتَأَذَى الرَّجُلُ بِحَرِّ الشَّمْسِ فِي طَلَبِ الْمَعِيشَةِ. وسایل الشیعه - جلد ۱۲ - صفحه ۲۳.

فضل بن ابی قره می‌گوید: امام را بیل به‌دست در حال کار دیدم و عرض کردم: بگذار من یا غلامان این کار را انجام دهند . او در پاسخ من فرمود: نه ، مرا رها کنید، می‌خواهم خدای متعال مرا در حالیکه با دست خود کار کنم و مال حلال را با اذیت نفس خویش تهیه می‌نمایم، ببیند.

لا ، دَعُونِي فَإِنِّي أَشْتَهِي أَنْ يَرَانِيَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ أَعْمَلُ بِيَدِي وَ أَطْلُبُ الْحَلَالَ فِي أَدَى نَفْسِي. وسایل الشیعه - جلد ۱۲ - صفحه ۲۴.

کار مشروع

ناگفته پیداست تقدس کار و فعالیت، مشروط به حلیت آنست و کار حرام یا کار برای حرام نه تنها ممدوح نیست، بلکه مشروع نیز نمی‌باشد.

قال رسول الله صلى الله عليه وآله: **إِنَّ أَخْوَفَ مَا أَخَافُ عَلَى أُمَّتِي هَذِهِ الْمَكَاسِبُ الْحَرَامُ وَ الشَّهْوَةُ الْخَفِيَّةُ وَ الرَّبَا.**
وسایل الشیعه - جلد ۱۲ - صفحه ۵۲.

همانا ترسناک ترین چیزی که از آن برای امتم می‌هراسم ، کسب های حرام و شهوت مخفی و غیر آشکار و نیز ربا است.

آنچه که از عمل حرام به‌دست آید، موجب زوال همان مقدار از نعمت حلال خواهد شد. امام صادق علیه السلام می‌فرماید: خدای متعال مخلوقین را خلق نمود ، وبا آنها روزی حلال را نیز خلق فرمود ، پس آنکه روزی حرام کسب نماید و استفاده کند ، به همان اندازه از روزی حلال او کم می‌شود.

إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ خَلَقَ الْخَلْقَ وَ خَلَقَ مَعَهُمْ أَرْزَاقَهُمْ خَلَالاً فَمَنْ تَنَاوَلَ شَيْئاً مِنْهَا حَرَاماً قُصَّ بِهِ مِنْ ذَلِكَ الْحَلَالِ.
وسایل الشیعه - جلد ۱۲ - صفحه ۲۸.

مذمت بیکاری

در مقابل آنچه که از محسنات کار و فعالیت از سیره عملی پیشوایان و فرمایشات آنها بیان کردیم ، کسالت و بیکاری نیز به شدت مورد نکوهش و سرزنش احادیث قرار گرفته است. امام کاظم علیه السلام می فرماید: خداوند عزّ و جلّ از بنده پر خواب و بیکار در خشم است.

إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ يُبْغِضُ الْعَبْدَ النَّوَامَ الْفَارِغَ. وسایل الشیعه - جلد ۱۲ - صفحه ۳۶.

امام باقر علیه السلام می فرماید: من از مردی که در طلب دنیا کسل است در خشم هستم، زیرا هر که در امور دنیوی کسل باشد در امور آخروی کسل تر است.

إِنِّي لَأُبْغِضُ الرَّجُلَ أَوْ أُبْغِضُ لِلرَّجُلِ أَنْ يَكُونَ كَسَلَانًا عَنْ أَمْرِ دُنْيَاهُ ، وَ مَنْ كَسِلَ عَنْ أَمْرِ دُنْيَاهُ فَهُوَ عَنْ أَمْرِ آخِرَتِهِ أَكْسَلٌ. وسایل الشیعه - جلد ۱۲ - صفحه ۳۷.

کسی که به واسطه بیکاری یا کم کاری اهل و عیال خود را در تنگنای معیشتی قرار می دهد مطرود از رحمت خداوند توصیف شده است. این متن سخنی از رسول خداست. مطرود از رحمت الهی است ، مطرود از رحمت الهی است ، کسی که عیال خویش را ضایع کند و رها نماید.

مَلْعُونٌ مَلْعُونٌ مَنْ ضَيَّعَ مَنْ يَعُولُ. من لا يحضره الفقيه - جلد ۳ - صفحه ۱۰۳.

دعای چنین شخصی در مظان استجاب واقع نمی شود. امام صادق علیه السلام جویای احوال یکی از اصحابش به نام عمر بن مسلم شد، گفتند : به عبادت روی آورده و تجارت را ترک گفته است . امام علیه السلام فرمود : آیا او نمی داند دعای تارک کسب و کار مستجاب نمی شود .

گروهی، بعد از نزول آیه شریفه: . . . وَ مَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًا وَ يَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ . . . (طلاق - ۲ و ۳)، درها را بر خود بستند و مشغول عبادت شدند و گفتند : خدا ما را کفایت می کند . این خبر به پیامبر خدا رسید، آن حضرت فرمودند: من در خشمم از کسی که دهان بگشاید و به خدایش بگوید: مرا روزی رسان در حالیکه در پی روزی نمی رود.

إِنِّي لَأُبْغِضُ الرَّجُلَ فَاغِرًا فَاهَ إِلَى رَبِّهِ فَيَقُولُ: أَرْزُقْنِي ، وَ يَتْرُكُ، الطَّلَبَ. وسایل الشیعه - جلد ۱۲ - صفحه ۱۵.

به ام سلمه زوجه مکرمه پیامبر خدا صلی الله علیه وآله گفتند : شما پیر شده اید چرا کار می کنید؟ فرمود: اگر انسان بیکار باشد، دست به فتنه می زند.

خواب زیاد

خواب زیاد موجب کسالت و تنبلی بوده و اراده آدمی را سست می‌نماید. به روایت ذیل در این باره توجه کنید:

امام صادق علیه السلام می‌فرماید: پرخوابی دین و دنیای انسان را تباه می‌سازد.

كَثْرَةُ النَّوْمِ مَذْهَبَةٌ لِلدِّينِ وَ الدُّنْيَا. وسایل الشیعه - جلد ۱۲ - صفحه ۳۶.

حافظ در مذمت خور و خواب می‌گوید:

ای بی‌خبر بکوش که صاحب‌خبر شوی تا راهرو نباشی کی راهبر شوی

خواب و خورت ز مرتبه خویش دور کرد آنکه رسی به خویش که بی‌خواب و خور شوی

زراعت

نیاز جامعه به فراورده‌های کشاورزی و دامی غیر قابل‌انکار است. اخبار و احادیثی در اهمیت زراعت وارد شده که می‌بایست خیل عظیمی از پویندگان کار را به‌سوی آن سوق دهد هرچند مع‌الاسف رغبت به این نوع از کارها بسیار کم است.

امام صادق علیه السلام کشاورزی و شغل‌های وابسته به آن را، بهترین و مشروع‌ترین کارها شمرده است.

إِزْرَعُوا وَ اِغْرِسُوا ، وَ اللّٰهُ مَا عَمِلَ النَّاسُ عَمَلًا اَحَلَّ وَ لَا اَطْيَبَ مِنْهُ. سفینه البحار - جلد ۱ - صفحه ۵۴۹.

کشاورزی و باغبانی کنید، که به خدا سوگند، مردم عملی را حلال‌تر و پاکیزه‌تر از آن انجام نداده‌اند.

و با اینکه کشاورز با کار خود در پی کسب معیشت خویش است، اما رسول خدا صلی الله علیه و آله تمام حاصل کار او را به منزله صدقه می‌داند.

ما مِنْ مُسْلِمٍ يَغْرِسُ غَرْسًا أَوْ يَزْرَعُ زَرْعًا ، فَيَأْكُلُ مِنْهُ إِنْسَانٌ أَوْ طَيْرٌ أَوْ بَهِيمَةٌ إِلَّا كَانَتْ لَهُ بِهِ صَدَقَةٌ. مستدرک الوسائل - جلد ۱۳ - صفحه ۴۶۰.

هیچ مسلمانی نیست که درختی را غرس کند و بذری را در زمین بکارد و انسانی یا پرنده و حیوانی از آن بخورد، مگر اینکه برای او ثواب صدقه دارد.

بنا به فرموده حضرت امیر علیه السلام نیز مالک آب و زمینی که تن به کار نمی‌دهد، مطرود از رحمت خداوند است.

مَنْ وَجَدَ مَاءً وَ تُرَاباً ثُمَّ افْتَقَرَ فَأَبْعَدَهُ اللَّهُ. وسایل الشیعه - جلد ۱۲ - صفحه ۲۴.

انفاق

اصولاً اسلام با ثروت و غنا مخالف نیست، مالکیت خصوصی، اصلی مسلم و پذیرفته شده است و هر کسی مالک دسترنج خود می‌باشد. رسول خدا صلی الله علیه وآله می‌فرماید: ثروت کمک کار شایسته‌ای است، برای پیشه نمودن تقوای الهی.

نِعْمَ الْعَوْنُ عَلَى تَقْوَى اللَّهِ، الغنی. مستدرک الوسائل، ج ۲، ص ۴۱۵.

بلکه آنچه را که اسلام با شدت با آن مقابله می‌کند این است که غنی، وظیفه خود را در مقابل فقیر انجام ندهد، فقیر و غنی در جامعه دو رکن برای چرخش چرخه حیات اقتصادی هستند، اگر همه غنی می‌بودند بسیاری از کارها معطل می‌ماند.. اما صحیح نیست که فقیر در حاشیه قرار گیرد و غنی از همه نعمتهای خدادادی بهره برد و دستور خداوند را در مورد فقیر به کار نگیرد.

غنی باید بخشی از حاصل تلاش اقتصادی خود را در اختیار حاکم اسلامی قرار دهد تا در رفع محرومیت ها بکار گیرد و یا خود بطور مستقیم در کاهش فاصله فقیران جامعه از ثروتمندان بکوشد.

انفاق در قرآن

بیش از سی بار در قرآن کریم دستور به اعطای زکات آمده است. زکات در لغت به معنای تزکیه و پیراسته کردن اموال است و مال مذکی به مالی می‌گویند که چون حیوان ذبح شده چرک و کثافات و نجاسات آن فرو ریخته باشد، و لذا زکات را چرک اموال هم تعبیر می‌کنند.

در بسیاری از مواردی که در قرآن کریم، کلمه زکات آمده است مراد از آن معنای عام است و شامل خمس نیز می‌شود و آیه شریفه ۴۱ از سوره انفال دلیل روشن و صریحی بر وجوب خمس است.

وَأَعْلَمُوا أَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَإِنَّ لِلَّهِ خُمُسَهُ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ إِن كُنْتُمْ
آمَنْتُمْ بِاللَّهِ وَمَا أَنْزَلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا يَوْمَ الْفُرْقَانِ يَوْمَ التَّقَىٰ أَجْمَعِينَ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ. سوره انفال، آیه ۴۱.

بدانید هرگونه غنیمتی بدست آورید، خمس آن برای خدا و پیامبر و ذی‌القربی و یتیمان و مسکینان و در راه ماندگان است، اگر به خدا و آنچه به بنده خود روز جدایی دو گروه (جنگ بدر) نازل کردیم، ایمان آورده‌اید و خدا بر هرکاری تواناست.

فواید پرداخت

پرداخت واجبات مالی، از آثار مهم دنیوی و اخروی برخوردار است، ما به اختصار شمه‌ای از این اثرات را بیان می‌کنیم.

۱ - عبودیت و بندگی

معیار عبودیت، اطاعت است، بنده‌ای که مطیع دستورات الهی نباشد، بنده نشده است او با بندگی فاصله‌ای بسیار دارد. عبودیت آن است که عبد برای خود چیزی را ملک طلق نداند، و هست و نیست عالم را منحصر در مالکیت خدای متعال پندارد و جان و مال را در قبضه قدرت او ببیند.

امام صادق علیه السلام در بیان حقیقت عبودیت به عنوان بصری^۱ می‌فرماید: بنده خدا آنچه را که گمان کرده مال اوست از آن خود نداند، چرا که بندگان از خود چیزی ندارند، آنان اموال را ملک خدا می‌دانند و به صورتی از آن مصرف می‌کنند که خداوند بدان امر فرموده است.

أَنْ لَا يَرَى الْعَبْدُ لِنَفْسِهِ فِيمَا خَوَّلَهُ مَلِكًا لِأَنَّ الْعَبِيدَ لَا يَكُونُ لَهُمْ مَلِكٌ، يَرُونَ الْمَالَ مَالَ اللَّهِ يَضَعُونَهُ حَيْثُ أَمَرَهُمُ اللَّهُ بِهِ. بحارالانوار، ج ۱، ص ۲۲۴.

۲ - تقوی و پرهیزکاری

پیراستگی انسان از گناهان و رذائل از آثار پرداخت حقوق مردم است.

^۱ از اصحاب امام صادق علیه السلام که در سن ۹۴ سالگی برای تشرّف به خدمت امام علیه السلام از خداوند یاری می‌جست و استغاثه می‌کرد. بحارالانوار، ج ۱، ص ۲۲۴.

إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ ... وَفِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ لِّلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ. سوره ذاریات، آیات ۱۵ و ۱۹.

پرهیزکاران در باغهای بهشت و در میان چشمه‌ها جای دارند، آنان که در اموالشان حق سائلین و محرومین را می‌پردازند.

و همچنین نماز که نشانه تقواست، از آثار پرداخت زکات است.

إِلَّا الْمُصَلِّينَ ... وَالَّذِينَ فِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ مَّعْلُومٌ لِّلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ. سوره معارج، آیات ۲۲ و ۲۴ و ۲۵.

مگر نمازگزاران، آنان که در اموالشان حقی معین برای درخواست کنندگان و محرومین وجود دارد.

۳ - حفظ اموال

دفع زکات از اموال، موجب حفظ بقیه مال از گزند آسیبها می‌شود. امام صادق علیه السلام می‌فرماید: حَصَّنُوا أَمْوَالَكُمْ بِزَكَاةٍ وَدَاوُوا مَرَضَاتِكُمْ بِالصَّدَقَةِ وَمَا تَلَفَ مَالٌ فِي بَرٍّ وَلَا بَحْرٍ إِلَّا بِمَنْعِ الزَّكَاةِ. بحار الأنوار، ج ۹۶، ص ۲۰.

اموال خود را به وسیله زکات حفظ کنید و مریضه‌ایتان را به وسیله صدقه شفا دهید، که هیچ مالی در دریا و خشکی تلف نمی‌شود، مگر به خاطر منع زکات.

۴ - تطهیر اموال

زکات چرک اموال است و مال با زدودن چرک طاهر می‌گردد، و بودن آن در اموال، تمام آن را تباہ می‌کند. گفته شده از بحرین برای امام صادق علیه السلام خمس آوردند، حالت صاحب مال نشان می‌داد که می‌خواهد منّتی بگذارد، امام علیه السلام به غلام خود فرمود، ظرفی که در وسط حیات بود آوردند، سپس بر آن دعایی خواند و از خداوند چیزی خواست. او دست به دعا برداشت و حضرت ربّ جلیل دعایش را به اجابت رسانید و ظرف پر از دینار شد، آنگاه امام طلاها را نزد بحرینی سرازیر کرد و فرمود: ما احتیاج به خمس تو نداریم. ما خمس را می‌پذیریم که شما پاکیزه گردید. اتری مُحتاج فی ما ایّدیکم؟ اِنَّمَا نَأْخُذُ مِنْكُمْ لِتُطَهَّرَ كُمْ. بحار الانوار، ج ۴۷، ص ۱۰۱..

۵ - افزایش روزی

انفاق و مخصوصاً انفاق های واجب موجب افزایش روزی است. امام کاظم علیه السلام می‌فرماید: خداوند روزی مؤمنین را بر آنان آسان گردانیده که از هر پنج درهم آن، یکی را برای خدا قرار داده و چهار درهم را به نحو حلال بخورند.

... وَاللَّهِ لَقَدْ يَسَّرَ اللَّهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ أَرْزَاقَهُمْ بِخَمْسَةِ دَرَاهِمٍ جَعَلُوا لِرَبِّهِمْ وَاحِدًا وَأَكَلُوا أَرْبَعَةَ أَحِلَاءَ... وسائل الشيعه، ج ۶، ص ۳۳۸.

۶ - مخلوق شدن به خلق الهی

سَخَاوتِ خَلْقِ الْهَيْهِ اسْت. رسول خدا صلی الله علیه وآله می فرماید: سَخَاوتِ، خَلْقِ عَظِيمِ الْهَيْهِ اسْت.

السَّخَاءُ خُلُقُ اللَّهِ الْأَعْظَمِ. کنز العمال، ۱۵۹۲۶.

و سخی ترین مردم، کسی است که حقوق واجبه مال خویش را بپردازد. رسول خدا صلی الله علیه وآله می فرماید: سخی ترین مردم کسی است که زکات مال خویش را بپردازد.

أَسْخَى النَّاسِ مَنْ أَدَّى زَكَةَ مَالِهِ. بحار الأنوار، ج ۷۷، ص ۱۱۲.

آثار ترک انفاق واجب در دنیا

پرداخت نکردن واجبات مالی، آثار زیانباری در دنیا و آخرت بدنبال دارد. برخی از این آثار عبارتند از:

۱ - خانه‌ای که در آن وجوهات شرعی پرداخت نشود رحمت الهی بر آن وارد نمی‌گردد.

قال رسول الله صلی الله علیه وآله: سَبَعَةُ بُيُوتٍ لَا تَنْزِلُ عَلَيْهَا الرَّحْمَةُ، بَيْتٌ فِيهِ مُطْلَقَةٌ وَبَيْتٌ فِيهِ عَاصِيَةٌ لِلزَّوْجِهَا، وَبَيْتٌ فِيهِ خِيَانَةٌ لِلْأَمَانَةِ، وَبَيْتٌ فِيهِ مَالٌ لَا يُزَكَّى، وَبَيْتٌ فِيهِ وَصِيَّةٌ لِلْمَيْتِ، وَبَيْتٌ فِيهِ خَمْرٌ، وَبَيْتٌ فِيهِ إِمْرَةٌ سَارِقَةٌ لِلزَّوْجِهَا. مواضع العدييه، ص ۲۴۴.

بر هفت منزل رحمت خداوند نازل نمی‌گردد. ۱ - خانه‌ای که در آن زن طلاق داده شده باشد، ۲ - خانه‌ای که در آن زنی عصیان‌گر بر شوهر زندگی کند، ۳ - خانه‌ای که در آن خیانت در امانت شود، ۴ - خانه‌ای که در آن مال زکات داده نشده باشد، ۵ - خانه‌ای که در آن به وصیت میت عمل نشده باشد، ۶ - خانه‌ای که در آن شراب باشد، ۷ - خانه‌ای که در آن زن از شوهر خوددزدی کند.

۲ - قسمتی از خمس سهم امام علیه السلام است و چون دستور رسیده، هنگام اخذ خمس بایستی بر دهنده آن دعا نمود پس بر امام لازم است، دهنده خمس را دعا کند.

قرآن کریم در این باره می‌فرماید:

خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا وَصَلِّ عَلَيْهِمْ إِنَّ صَلَاتَكَ سَكَنٌ لَهُمْ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ. سوره توبه، آیه ۱۰۳.

از اموالشان زکات بگیر، تا آنان را بدان وسیله پاک نمایی و پرورش دهی، و آنان را دعا نما، که دعای تو مایه آرامش آنهاست و خداوند شنوا و داناست.

بی تردید کسی که خمس خود را پرداخت نکند، مشمول آن ادعیه از ائمه‌علیهم السلام و مخصوصاً امام زمان علیه السلام نخواهد شد.

۳ - کسی که وجوه خود را پرداخت نکند دو برابر آن را در راه باطل مصرف می‌نماید.

قال الصادق علیه السلام: مَنْ مَنَعَ حَقًّا لِلَّهِ عَزَّ وَجَلَّ أَنْفَقَ فِي الْبَاطِلِ مِثْلَيْهِ. وسائل الشیعه، ج ۶، ص ۲۵.

کسی که حق خدای را منع کند دو برابر آن را در راه باطل خرج می‌کند.

۴ - موجب زوال برکت و صفا در اجتماع می‌گردد.

گفتیم که یکی از مهمترین فواید پرداخت وجوه شرعی، این است که اعطاء کننده مشمول دعای خیر امام عصر ارواحنا له الفدا می‌شود و طبیعی است که دعای آن حضرت چه از نظر نوع خواسته و چه از جهت ارزش دعا، نزد خداوند، از اهمیتی ویژه برخوردار است و مشخص است که مشمول نشدن آن ادعیه طاهره چه نقائصی در زندگی ایجاد می‌کند.

دعای او رحمت و صفا و الفت و صمیمیت می‌آورد، در ترقی و تکامل انسان مؤثر است، در کیفیت راهیابی انسان و یافتن صراط مستقیم از میان همه راه‌های کج و معوج و ثبات قدم در آن تأثیر فراوان دارد؛ و از سوی دیگر مشمول نشدن دعای وی باعث زوال برکت و رحمت و صفا در زندگی می‌گردد و انسان را به سوی هلاکت و نیستی واقعی سوق می‌دهد، حالتی که متأسفانه امروز در جوامع انسانی به وضوح دیده می‌شود.

آثار ترک انفاق واجب در آخرت

پرداخت نکردن حق مالی در آخرت نیز آثار اخروی ویژه خود دارد که برخی از این آثار عبارتند از:

۱ - منع کنندگان حقوق شرعی در قیامت بدهکارند.

قال الباقر علیه السلام: إِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى يَبْعَثُ يَوْمَ الْقِيَمَةِ نَاسًا مِنْ قُبُورِهِمْ مَشْدُودَةً أَيْدِيهِمْ إِلَى أَعْنَاقِهِمْ لَا يَسْتَطِيعُونَ أَنْ يَتَنَاوَلُوا بِهَا قَيْسَ أَنْمَلَهُ مَعَهُمْ مَلَائِكَةٌ يُعَيِّرُونَهُمْ تَعْيِيرًا شَدِيدًا وَيَقُولُونَ هَؤُلَاءِ الَّذِينَ مَنَعُوا خَيْرًا قَلِيلًا مِنْ خَيْرٍ كَثِيرٍ، هَؤُلَاءِ الَّذِينَ أَعْطَاهُمُ اللَّهُ عَزَّوَجَلَّ فَمَنَعُوا حَقَّ اللَّهِ عَزَّوَجَلَّ فِي أَمْوَالِهِمْ. وسائل الشیعه، ج ۶، ص ۲۶.

خداوند روز قیامت عده‌ای را از قبرها بر می‌انگیزد، در حالی که دست‌هایشان به گردنشان گره خورده باشد، به صورتی که قدرت بلند کردن چیزی را ندارند هرچند به اندازه انگشتی، همراه آنان فرشتگانی باشد که آنان را سخت سرزنش کنند، و گویند اینان کسانی هستند که از مال بسیاری که خداوند در اختیارشان نهاده بود، حق خداوند را نپرداختند.

۲ - دسته‌هایی از انسانها بعد از خروج از قبر، بدون محاسبه وارد آتش می‌شوند، یکی از این دسته‌جات کسانی هستند که حقوق شرعی خود را پرداخت نمی‌کنند.

قال رسول الله صلى الله عليه وآله: أَرْبَعَةٌ يُخْرِجُونَ مِنَ الْقُبُورِ وَ يَدْخُلُونَ فِي النَّارِ بِغَيْرِ حِسَابٍ، النَّائِمُونَ فِي الْغَدَاةِ وَ الْغَافِلُونَ فِي الْعَشِيَّاتِ وَ الْمَانِعُونَ الزَّكَاةَ وَ الْمُصْرُونَ فِي السَّيِّئَاتِ.

چهار دسته‌اند که از قبر خارج شده و بدون محاسبه وارد جهنم می‌شوند: آنان که بعد از فجر (بدون نماز) بخوابند، آنان که شبها را به غفلت بگذرانند، آنان که زکات اموال خود را نپردازند و آنان که اصرار در معاصی بورزند.

۳ - شیوه عذاب منع کنندگان حقوق شرعی در قیامت.

...وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يُنْفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ × يَوْمَ يُحْمَى عَلَيْهَا فِي نَارِ جَهَنَّمَ فَتُكْوَى بِهَا جِبَاهُهُمْ وَجُنُوبُهُمْ وَظُهُورُهُمْ هَذَا مَا كَنْزْتُمْ لِأَنْفُسِكُمْ فَذُوقُوا مَا كَنْزْتُمْ تَكْنِزُونَ. سوره توبه، آیات ۳۴ و ۳۵.

کسانی که طلا و نقره می‌اندوزند و در راه خدا انفاق نمی‌کنند، به عذاب دردناک بشارت ده، روزی که آن را در آتش جهنم سوزان نموده و با آن صورتها و پهلوها و پشت‌هایشان را داغ می‌کنند، و به آنان می‌گویند این همان چیزی است که برای خود اندوخته کردید، پس بچشید هرچه را که خود جمع‌آوری می‌کردید.

آیات ۷۵ تا ۷۸ سوره توبه در شأن یکی از انصار بنام ثعلبه بن حاطب است. او مردی فقیر بود و مرتب به مسجد پیامبر می‌آمد و نماز خود را همه وقت به جماعت می‌خواند. روزی خدمت حضرت رسالت‌صلی الله علیه وآله رسید و از فقر خود شکوه نمود و درخواست کرد پیامبر در حق او دعایی کند تا غنی گردد. حضرت به وی فرمود: اندکی که شکر آن را به جای آوری، بهتر است از کثیری که طاقت آن را نداشته باشی. ولی او راضی نمی‌شد و مدام اصرار می‌ورزید و در نهایت گفت، به خدایی که تو را به حق فرستاده، اگر خداوند ثروتی به من عنایت کند، همه حقوق آن را می‌پردازم. قرآن کریم این مطلب را از ثعلبه با چندین تأکید نقل می‌کند.

وَمِنْهُمْ مَنْ عَاهَدَ اللَّهَ لَئِنْ آتَيْنَا مِنْ فَضْلِهِ لَنَصَّدَّقَنَّ وَلَنَكُونَنَّ مِنَ الصَّالِحِينَ × فَلَمَّا آتَاهُمْ مِنْ فَضْلِهِ بَخِلُوا بِهِ وَتَوَلَّوْا وَهُمْ مُعْرِضُونَ. سوره توبه، آیات ۷۵ و ۷۶.

از آنان (منافقین) کسانی هستند که با خدا پیمان بسته‌اند که اگر خداوند ما را از فضل خود روزی کند، قطعاً صدقه خواهیم داد و از شاکران خواهیم بود. اما هنگامی که خداوند از فضل خود به آنان بخشید، بخل ورزیدند و سرپیچی کردند و روی گردان شدند.

پیامبر صلی الله علیه و آله دعا فرمود، چیزی نگذشت ثعلبه صاحب مکنه شد، و پس از چند روزی یک بار بیشتر به مسجد نمی‌آمد، کم‌کم گوسفندان وی بسیار شدند و به خارج مدینه رفت و تنها در نماز جمعه حاضر می‌گشت.

وقتی مأمور زکات پیامبر سراغ ثعلبه آمد، ابتدا بهانه آورد که از دیگر دامداران اطراف شروع کند، ولی وقتی زکات همه جمع شد، وی ابا کرد و گفت این جزیه است و من که مسلمان هستم نباید جزیه دهم. پیامبر صلی الله علیه و آله هنگامی که واقعه را شنید دو بار فرمود: وای بر ثعلبه، وای بر ثعلبه و آیاتی در مذمت او نازل گشت که دو آیه آن در ابتدای بحث گذشت و اینک به یک آیه دیگر اشاره می‌کنیم.

فَأَعْقَبَهُمْ نِفَاقًا فِي قُلُوبِهِمْ إِلَى يَوْمِ يَلْقَوْنَهُ بِمَا أَخْلَفُوا اللَّهَ مَا وَعَدُوهُ وَبِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ. سوره توبه، آیه ۷۷.

این عمل روح نفاق را در دل‌هایشان تا روزی که خدا را ملاقات کنند برقرار ساخت این بدان جهت است که از ایمان الهی تخلف جستند و دروغ گفتند.^۲

برکت انفاق

ثروت به انفاق کاهش نمی‌یابد، بلکه برکت یافته و بیش‌ترین بهره‌وری را نصیب صاحبش می‌نماید.

وَ مَا أَنْفَقْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَهُوَ يُخْلِفُهُ وَهُوَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ. سوره سبأ، آیه ۳۹.

هر چیزی را که انفاق کنید، خداوند جای آن را پر می‌کند و او بهترین روزی دهندگان است.

^۲ جهت اطلاع بیشتر به مستدرک الوسایل، ج ۱۳، ص ۲۵۶ رجوع شود.

امام صادق علیه السلام در همین باره فرموده است: اگر کسی از شما مالی را از راه حلال بدست آورد و در مسیر مشروع انفاق کند، دره می را انفاق نمی کند مگر اینکه خداوند جای آن را پر می نماید.

لَوْ أَنَّ أَحَدَكُمْ اِكْتَسَبَ الْمَالَ مِنْ حِلِّهِ وَأَنْفَقَ فِي حِلِّهِ، لَمْ يُنْفِقْ دِرْهَمًا إِلَّا أَخْلَفَ اللَّهُ عَلَيْهِ. بحار الأنوار، ج ۹۳، ص ۳۱۷؛ ج ۹۶، ص ۱۴۶.

امام ششم علیه آلاف التحية والثناء، اهمیت این موضوع را چنین بیان فرموده است. گاهی که ما گرسنه می مانیم، به وسیله صدقه با خداوند معامله می کنیم.

إِنِّي لَأَمْلِقُ أحياناً فَأُتَاجِرُ بِاللَّهِ بِالصَّدَقَةِ. بحار الأنوار، ج ۷۸، ص ۲۰۷.

نتیجه

باید کار و انفاق که در واقع همان دخل و خرج می باشند، دو ابزار مهم سعادت دنیا و آخرت و نیز اعتلای اقتصاد شمرد. این دو از سوئی با افزایش درآمد ملی کشور و از طرف دیگر با ایجاد عطوفت و حس همنوعی، جامعه را یک پارچه در راستای اهداف کلان قرار می دهد. تولید ثروت، تقسیم ثروت، جمعیت نشدن درآمد، از بین نرفتن درآمد و احیاناً معین بودن محل خرج درآمدها و جلوگیری از ناامنی های اقتصادی از جمله آثار مهمی است که بر این دو اصل مهم می توان مترتب می شود. توجه جدی آیات و روایات اسلامی به موضوع کار و انفاق چنانکه مشاهده شد، به خاطر این آثار ارزشمند است.

منابع

بعد از قرآن کریم

- استنبصار، أبو جعفر محمد بن الحسن طوسی، م ۴۶۰، چاپ چهارم ۱۳۶۳ ش، خورشید، قم، دارالکتب الاسلامیه.
- اقبال الاعمال، سید رضی الدین علی بن موسی جعفر بن طاووس، م ۶۶۴، چاپ اول ۱۴۱۴، دفتر تبلیغات اسلامی.
- امالی صدوق، ابو جعفر محمد بن علی بابویه قمی شیخ صدوق، م ۳۸۱، چاپ اول ۱۴۱۷، موسسه بعثة.
- امالی سید مرتضی، شریف المرتضی، م ۴۳۶، چاپ اول ۱۳۲۵ هجری، کتابخانه حضرت آیت الله العظمی المرعشی النجفی قم، جامعه مدرسین.
- بحار الأنوار، محمد باقر مجلسی، م ۱۱۱۰، چاپ دوم ۱۴۰۳، دارالوفاء، بیروت.
- بحار الأنوار فی تفسیر المأثور القرآن، چاپ ایران.
- تحف العقول، ابن شعبه حرانی، م قرن چهارم، چاپ دوم ۱۴۰۴ ق، جامعه مدرسین.

- تفسير التبيان، أبو جعفر محمد بن الحسن طوسي، م ٤٦٠، چاپ اول ١٤٠٩ دفتر تبليغات اسلامي.
- تفسير صافي، مولى محسن فيض كاشاني، م ١٠٩١، چاپ دوم ١٤١٦ مؤسسه الهادي، مكتبة الصدر.
- تفسير عياشي، ابونضر محمد بن مسعود بن عياش سلمى سمرقندي، م ٣٢٠، المكتبة العلمية الاسلامية.
- تفسير قمي، ابو الحسن على بن ابراهيم قمي، م ٣٢٩، چاپ سوم ١٤٠٤، مؤسسه دارالكتاب.
- تفسير كشاف، جار الله زمخشري، م ٥٣٨، دار الكتب العلمية، بيروت.
- تفسير الميزان في تفسير القرآن، سيد محمد حسين طباطبائي، م ١٤٠٢، مؤسسه نشر اسلامي زير نظر جامعه مدرسین.
- تفسير نورالثقلين، عبد على بن جمعة عروسی حویزی، م ١١١٢، چاپ چهارم ١٤١٢، مؤسسه اسماعيليان.
- تنبيه الخواطر، ابوالحسين ورام بن ابی فراس.
- تهذيب الاحكام، أبو جعفر محمد بن حسن طوسي، م ٤٦٠، چاپ چهارم ١٣٦٥ شمسي، دارالكتب الاسلامية، قم.
- ثواب الاعمال، ابو جعفر محمد بن على بابويه قمی شيخ صدوق، م ٣٨١، چاپ دوم ١٣٦٨، منشورات رضی، قم.
- خصال، بابويه قمی شيخ صدوق، م ٣٨١، جامعه مدرسین حوزه علميه، قم.
- صحيح بخارى، محمد بن اسماعيل بخارى، م ٢٥٦، دار ابن كثير.
- صحيح بخارى، محمد بن اسماعيل بخارى، م ٢٥٦، دار الفكر، بيروت، مطبعة الاعتدال، دمشق.
- عيون اخبار الرضا، ابو جعفر محمد بن على بابويه قمی شيخ صدوق، م ٣٨١، چاپ اول ١٤٠٤، مؤسسه الاعلامي للمطبوعات، بيروت.
- غرر الحكم، عبدالواحد آمدی تمیمی.
- كافي، كليني، م ٣٢٩ ٣٢٨، سوم، ١٣٨٨ هجري، حيدري، دارالكتب الاسلاميه آخوندی.
- كنز العمال، متقى هندی، م ٩٧٥ مؤسسه الرسالة، بيروت.
- لسان العرب، ابن منظور، ٧١١، اول، ١٤٠٥، دار احیاء التراث العربی، نشر ادب حوزه.
- لغتنامه دهخدا، على اكبر دهخدا.
- محجة البيضاء، محمد بن مرتضى، مولى محسن فيض كاشاني.
- مستدرک الوسائل، ميرزا حسين نوری، م ١٣٢٠، چاپ اول ١٤٠٨، مهر قم، مؤسسه آل البيت لاحیاء التراث.
- مسند احمد، احمد بن حنبل، م ٢٤١، دارالصادر، بيروت.
- مستدرک سفینه البحار، على نمازی شاهرودی، م ١٤٠٥ هجري، چاپ ١٤١٩، مؤسسه انتشارات جامعه مدرسین، قم.
- مشکوة الانوار، ابوالفضل على طبرسی.
- معانی الاخبار، ابو جعفر محمد بن على بابويه قمی.
- معجم مقاييس اللغة، ابواليس احمد بن فارس بن زكريا، ١٤٠٤، مكتب الاعلام الاسلامي، مكتب الاعلام الاسلامي.

- من لا يحضره الفقيه، ابو جعفر محمد بن على بابويه قمى، م ٣٨١، چاپ ١٤١٠ دار الكتب الاسلامية.
- المنجد فى الغه والاعلام، لوئيز، دارالمشرق انتشارات اسماعيليان.
- مواظ العديده، محمد بن حسن حسيني.
- النهاية فى غريب الحديث والأثر، ابن اثير، ٦٠٦، مؤسسه اسماعيليان.
- نهج السعاده فى مستدرک نهج البلاغه، محمد باقر محمودى، معاصر، چاپ اول ١٣٩٦، دار التعارف للمطبوعات.
- وسائل الشيعة (آل البيت)، حر عاملى م ١١٠٤، چاپ دوم، ١٤١٤، مهر قم، مؤسسة آل البيت لاهياء التراث.
- وسائل الشيعة، محمد بن حسن حر عاملى، م ١١٠٤، چاپ پنجم ١٣٩٨ مکتبه الاسلاميه، طهران.